

ÇAY SEKTÖRÜNÜN DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doğu Karadeniz Bölgesinin en temel geçim kaynağı olan çay ürününde önemli sorunlar yaşanıyor. Birçok tarımsal üründe olduğu gibi çayda da üretim-tüketim dengesizliği vardır. Geleneksel yöntemlerle ve plansız yapılan çay üretimi yıllardır kuralsızlaştırılmış ve tek ürün kültürü- alışkanlığı oluşmuştur.

Uzun yıllar çay üreticileri yerine Çaykur desteklenmiş, özellikle küçük ölçekli üretim yapan ve gelirini sadece çaya bağlayan aileler çok zor bir hayat mücadelesinin içine itilmiştir. Çay sanayicileri de bir taraftan devleti arkasına alan Çaykur ile, diğer taraftan kendi içinde kuralsız, sistem dışı, kayıtsız çalışan değirmen türü imalathaneler, paketlemeci ithalatçı firmalarla ve onların bıraktığı kötü imajla mücadele etmektedir.

1938 yılında başlayan, 1970'li yıllarda önemi artan ve bölgenin en önemli geçim kaynağı olan çay üretimi, Karadeniz insanının bir yaşam parçası haline gelmiştir. Doğrusu 1970'li yıllardan itibaren çayla yatıp-kalkan Karadeniz insanının bu birliktelikten çok memnun olduğu söylenemez.

ÇAY SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Üretim Alanları

Dünya toplam çay üretim alanları yaklaşık 2.461.000 hektardır. 45 ülkede çay üretimi yapılmaktadır. 1990'lı yıllardan sonra çay üretim alanlarının sürekli arttığı istatistiklerde gözlenmektedir.

Çay üretim alanları sıralamasında Çin 943.000 hektarla birinci sırada yer almaktadır Türkiye, 77 bin hektarla Hindistan, Sri Lanka, Kenya ve Endonezya'nın ardından 6'ncı sırada bulunmaktadır.

Üretim Miktarı

Dünya kuru çay üretiminde ise Hindistan yaklaşık 845.000 tonluk üretimi ile 1'inci sırada yer almaktadır. Çin, 820. 000, Sri Lanka ve Kenya'dan sonra istatistiklerde Türkiye'nin normal şartlarda 200.000 tonu aşan kuru çay üretimiyle 5'inci sırada yer aldığı görülmektedir..

Çay İhracatı

Türkiye çay üretim miktarı bakımından 5'inci sırada yer almasına rağmen, ihracatta bugün için yok denebilecek bir durumdadır. İhracat yapamayışımızın en temel nedeni üretim maliyetlerinin yüksekliği ve ülkemizdeki kuru çay üretim sisteminin tüketici ülkelerin damak tadına uygun olmamasıdır.

Çay İthalatı

Dünya'da çay ithalatı, üretici olan ve olmayan ülkeler tarafından yapılmaktadır.Çay üreten ülkeler uluslararası ticarete gümrük vergisi ve değişik ilave vergiler uygulayabilmektedirler. Türkiye'de uygulanan vergi oranı yüzde 145'dir. Bugünkü koşullarda bu vergi oranı normal gözükmemektedir.

Türkiye'de Çay Üretimi

Türkiye'nin yaş çay yaprağı üretimi 1996'daki 700 bin tonlu rakamlardan, 2005'deki 1 milyon 182 bin tona yükselmiş, 2007'de ise üretim 1 milyon 145 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Alımlarda, özel sektörün payı sürekli bir yükseliş göstermektedir. 1996'da yüzde 25'lik bir paya sahip olan özel sektör, 2005'de bu oranını yüzde 49'a kadar çıkarmıştır.

Özel sektör, 1996'da 186 bin tonluk bir alım yaparken, 2005'de bu miktarı 579 bin tona çıkarmış, 2007'de ise 487 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Çaykur'un yıllar itibariyle aldığı çay yaprağı miktarı ortalama 500-600 bin ton arasında değişmektedir. Çaykur, 1995'de 421 bin ton ile en düşük,1999 yılında 840 bin ton ile en yüksek miktarda yaş çay yaprağını satın almıştır.

Kayıtlı çay üretim alanlarının yaklaşık 77.000 hektar olduğu, buna kayıtsız alanları da ilave ettiğinizde yaklaşık 90.000 hektarlık alanda çay üretimi yapıldığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Sadece tek sürgün döneminde dönüm başına verimin 500 Kg'ın altına düşmeyeceğini, 3 sürgün dönemini ve yıllık asgari 1.200 kg dekar başına yaş çay ürünü elde edileceğini dikkate alalım. 90 bin hektarlık alan için toplam 1.100 000 ton yaş çay üretimi demektir.

ÇAY SEKTÖRÜNÜN GENEL SORUNLARI

Üretim-Tüketim Dengesinin Durumu

Türkiye'ye özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgelerimizdeki sınırlar ve kapılar kullanılarak çeşitli yollardan çok değil, 6-7 yıl öncesine kadar yılda 40-50 bin ton civarında siyah çay kaçak olarak sokuluyordu. 2001'den sonra yapılan sıkı denetim ve çalışmalarla bu miktar 15 bin ton civarına kadar indirilebilmişti. Ancak son yıllarda kaçak çay girişi konusunda bir artışın olduğu ve bunun tekrar yıllık 40-50 bin tonluk rakamlara yükseldiği tahmin edilmektedir.

Ayrıca, dahili işlem rejimi kapsamında ihraç kaydıyla gümrüksüz olarak ithal edilen çayların, yasalara aykırı olarak yurt içine satıldığı da bilinmektedir. Gümrüklerde ele geçirilen ve sınırlarda yakalan kaçak çaylar çeşitli yollarla iç piyasaya sürüldüğü duyuları alınmaktadır.

Çaykur ve özel sektörün yıllık kuru çay üretimi 220 bin ton civarına yükselmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında kaçak çay girişlerinin 10-15 bin ton seviyelerine inmesiyle üretim-tüketim dengesi sağlanmışken, daha sonraki yıllarda kaçak çay girişlerinin artması nedeniyle, sektörde büyük sıkıntılar meydana gelmiş ve sektörde aşırı stoklar oluşmuştur.

Kaliteli Yaş Çay Yaprağı

Ülkemizde çay bahçeleri oldukça yaşlıdır. Son yıllarda uygulanan budama sistemi de bu yaşlılığı ortadan kaldırmamaktadır. Çay bitkisinin ömrü azami 50 yıldır. Çaylık alanlarımız da büyük oranda 50 yaşın üzerinde bitkiler bulunmaktadır. Budama sistemi uygulansa bile yaşlı çay bahçelerinden kaliteli yaprak alınması mümkün değildir.

Toprak analizleri yapılmadan ve toprağın ihtiyaçları belirlenmeden yapılan gübre kullanımı da başlı başına bir sorundur. Toprağın ihtiyacı belirlenmeden atılan gübre bu durumda bitkiye fayda sağlamıyor ve toprağı daha da verimsizleştiriyor.

2.5-3.5 standardında yaş çay yaprağı toplanamaması olumsuz etkilemekte, çay niteliği olmayan odunsu kısım da doğrudan çaya karışarak kaliteyi düşürmektedir. Kaliteli yaş çay yaprağı toplanamaması, kaliteyi olumsuz fiyat ve randıman açısından sanayicilere, kalite açısından çay tüketicisine fayda sağlayacaktır. Özellikle sanayicilerin randımandan kazanması (verimi yükseltmesi) için kaliteli çay alımı zorunludur. Çaykur'un kaliteyi ön plana çıkarmayan mevcut politikalarla yaptığı alımların da etkisiyle, özel sektör de çayda kaliteli alım yapamamaktadır.

Üretim Maliyetlerinin Yüksekliği

Yüksek üretim maliyetleri dünya piyasalarına (ihracat) çay satışı engelliyor. En önemli maliyet unsuru yaş çayın fiyatı. Yaş çay taban fiyatları düşük olduğu iddiası ile üreticiyi, yüksek olduğu iddiasıyla çay sanayisini tatmin etmiyor. Dünya çay fiyatlarına baktığınızda çay sanayicisi, çay taban fiyatlarıyla enflasyonu karşılaştırdığınızda ise üreticilerin haklı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Son yıllarda uygulanan sistem bu konuda biraz rahatlık yaratmıştır. Sonuçta üretici, prim de eklendiğinde, daha yüksek gelir elde etmekte ve sanayici ise düşük fiyatla yaş çay satın alıp, kuru çayı ucuza mal ederek Dünya çay piyasaları fiyatları ile rekabet etme şansını yakalayabilecek duruma gelmek için çaba sarf etmektedir.

Yaş Çay Üretimi ve Üretici

Kayıtlı 77 bin, gerçekte ise 90.000 hektar alanda iklim şartlarına göre değişen üretim nedeniyle ülkemizde yıllara göre 900.000 ile 1.200.000 ton arasında yaş çay yaprağı hasat edilmektedir.

Çay üreten 204 bin civarında aile olduğu dikkate alındığında aile başına yaklaşık 4-4.5 dönüme yakın çay üretim alanı düştüğü gerçeği karşımıza çıkmaktadır. 4 dönümden alınabilen 4,8 ton çay, 2007 fiyatlarıyla yıllık 3.500 YTL civarında gelir getirmekte, bu aylık olarak yaklaşık 300 YTL'ye tekabül etmektedir. Bu tablo tek geçimi çay olan üreticilerin aylık sınırının da altında olduklarının göstergesidir.

Çay tarımında önemli bir sorunda arazilerin bölünmesidir. Babadan oğula yöntemiyle bölünen arazilerin giderek küçülmesi nedeniyle çay tarımı tam anlamıyla bir geçim kaynağı olmaktan çıkmakta ve adeta yardımcı bir ekonomik dayanak haline gelmektedir.

Özel Sektör Sorunlu

Yıllarca Çaykur'un desteklenmesi, maliyet hesapları yapmadan satış yapması sektörü, dolayısıyla da sanayiciyi zor durumda bırakmıştır

Çay piyasasında birçok özel firma kayıtsız, kalitesiz, sistem dışı yollarla çay üretmektedir. Aynı zamanda yaş çay üreticisine verdiği sözleri yerine getiremediğinden sanayici ve üretici açısından olumsuzluklar meydana gelmektedir.

Özel sektördeki bu sağlıksız gelişmeyi teşvik eden, devletin uyguladığı yanlış politikalar olmuştur. Modern devletin görevi, piyasada gerekli denetim ve kontrolleri yapmaktır. Ancak, sektörde devletin özellikle kuru çay üretimi ve paketleme aşamalarında, üretim izin belgesi olup-olmamasına bakmadığı, bu durumunda halk sağlığını tehdit ettiği kadar, haksız rekabete de yol açtığı görülmektedir.

Kuru ay Üretimi ve Satışı Denetimi Yetersizliđi

Piyasaya çıkan çayların bir bölümü Türk Gıda Kodeksine uygun değildir. Denetim göreviyle yükümlü Tarım Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü bu konudaki görevini etkin bir şekilde yerine getirmemektedir. Şöyle ki, standartlara uygun üretim yapmayan firmaları yasalara uygun ölçülerde denetime tabii tutmuyor

Kaçak aylar insan sağlığını tehdit ediyor

Kaçak ay ve İthalatçı firmaların faaliyetleri sektörün geleceğini tehdit etmektedir.

Kaçak aylar sadece içerdeki çay arzını artırmakla kalmamakta, hormon ve kimyasal kalıntılar içermesi toplumun sağlığı açısından da ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Kısa dönemde ithalat üzerindeki vergi ve fonların kaldırılması için lobi faaliyetleri yapanlar bulunmaktadır. Bunlar, uzun vadede Türkiye piyasasını tamamen ithal aylara işgal ettirmeyi amaçlamaktadırlar.

Kuru ay satışlarında KDV Yüksek

Kuru ay satışlarında KDV yüzde 8'dir. Bu oranın yüksekliği faturasız ve kaçak çay satışlarını teşvik etmektedir.

Sanayide yakıt problemi

Yaş ay yaprağı işleyerek kuru çay üreten fabrikalar fueloil ve kömür kullanmaktadırlar. Bu durum enerji maliyetlerini yükseltmekte ve zaman içinde çevre kirliliğine sebep olmaktadır.

Sanayide kullanılan elektrik enerjisi fiyatları da dünya ortalamasının çok üzerindedir.

ÇAY SEKTÖRÜNÜN SORUNLARININ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kaliteli Yaş ay Alınmalı

Üreticilerden 2.5-3.5 standardında yaprak çay alımını zorlayacak bir yapılanma ve teşvik ile kuru çay üretimine kalitede gelecektir.

Verim ve kalitenin yaşlı çay bahçelerinin belirli bir program dahilinde teşviklerle söktürölmesi zorunluluk arz etmektedir.

Bu değişim sırasında çay bahçelerinde organik tarıma geçilmesi için üreticiler teşvik edilerek yönlendirilmelidir.

Ayrıca, toprağa verilecek gübrenin belirlenmesinde ilgili kurumlar daha etkin rol oynamalı, budama işleminin yerine aylıkların yeniden dikilerek yenilenmesi sağlanmalıdır.

Türk ayında Damak Zevki Oluşturmak İçin Kampanyalar Düzenlenmeli

Ülkemizin Doğu-Güney ve Güneydoęudaki birçok ilinde hala önemli miktarda kaçak çay tüketilmektedir. Uzun yıllardır devam eden bu uygulama nedeniyle, bu bölgelerde kaçak çaya dayalı bir damak zevki oluşmuştur. Yörelere Türk ayı içilmemektedir.

aykur tarafından son yıllarda bu bölgelerde bir kampanya içine girilmişse de pek fazla bir ilerleme sağlanamamıştır.

Bu konuda, yani Türk ayına dayalı bir damak zevki oluşturabilmek için, bazı yıllarda oluşan stokların kullanılması, reklam ve tanıtıma ağırlık verilmesiyle çalışmalar yapılmalıdır.

Öte yandan, dünyanın en büyük çay tüketici ülkelerinden biri olan ülkemizde, yabancı menşeyli çaylar (ithal veya kaçak yolla girenler) kullanılarak Türk tüketicisinin damak tadı değiştirilmeye de çalışılmaktadır. Bu gerçekleştirildiğinde ülkemizdeki çay tarımı büyük bir darbe görecek, hatta yok olma noktasına da gelecektir. Bu durum da, Doğu Karadeniz’de sosyal patlamalara da yol açabilecektir.

Devletin aykur’a Desteęi Tamamen Kalkmalı

Devlet, aykur’u desteklediği müddetçe özel sektör ay Sanayicileri ikinci sınıf muamelesi görmeye devam edecektir.

Bu sistemin devamı, bütün olumsuzluklara rağmen ayakta kalmaya çalışan özel sektör sanayicilerinin iflas etmesi, yok olması anlamına gelecektir.

Dolayısıyla lkemizin benimsediği liberal piyasa ekonomisi sistemiyle bağdaşmayan, aykur’un tekel olduğu eski sisteme geri dönülmesi tehlikesi halâ ortada bulunmaktadır.

Gelecekte özelleştirilmesi düşünölen aykur’u, çay sanayicilerini yok ederek tekrar tekelci hale getirmenin ekonomik mantığı yoktur. Bu nedenle çay sanayicilerinin (sistemli-kayıtlı-dürüst-kurallara ve yasalara uygun çalışan) desteklenmesi zorunludur.

Devletin üreticiyi destekleyerek maęduriyetini önleme politikası devam ettirilmelidir.

Yaş çay yaprağı fiyatı belirlenirken, destekleme primi arttırılarak, direk olarak üretici desteklenmelidir. Maliyete birinci derecede etken olan yaş çay yaprağı fiyatı dünya fiyatları seviyesine çekilmelidir.

Bu durum sektörün ihracat şansını arttıracaktır.

Üretim İzin Belgesi Alınmalı

Sektörde en önemli sorunlardan birisi de, "Üretim İzin Belgesi" almadan, gelişigüzel şartlarda hijyenik olmayan ortamlarda yaş çay yaprağından kuru çay üreten firmalardır.

Devlet, ekonomide uygulamaları kontrol etme görevi üstlenmeli ve sürekli bir denetime tabii tutarak, bir gıda maddesi olan kuru çayın üretimindeki sağlık şartlarının kontrolünü hiçbir zaman ihmal etmemelidir.

Bu aşamada, Üretim İzin Belgesi sadece yaş çay yaprağını işleyerek kuru çay üreten sanayicilere verilmelidir. Kuru çay üretmeyip, sadece paketleme yaparak piyasaya çıkan firmalara Üretim İzin Belgesi kesinlikle verilmemelidir. Sadece paketleme izin belgesi verilmelidir.

Çay Kanunu günün ve piyasanın koşullarına göre, Çay Sanayicisi ve çiftçisi için tam teşekküllü bir üretim yönetmeliği yeniden hazırlanmalıdır.

Gıda Kodeksine Uygun Üretim Zorunlu Olmalı

Gıda kodeksine uygun üretim yapılıp yapılmadığını bizzat Fabrikalara ve pazara inilerek kontrol edilmesi gerekiyor. Tarım Bakanlığı ve sağlık Bakanlığı denetleme işine ciddi eğilmeli, yerel denetim ağı oluşturulmalı ve aktif denetimi sağlayacak bir yapılanma içine girilmeli.

Tarım Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü daha etkin çalışmalı. Çay Sanayicilerinin yasal çerçevede izin istediklerini formaliteleri öne çıkartarak zora sokmamalı. Üretilecek çayın kalitesiyle ilgilenilmeli, ambalajıyla-poşetiyle, poşetinin şekliyle değil.

Çay Sektörü Her Aşamada Kayıt Altına Alınmalı

Yaş çay yaprağına verilen prim nedeniyle üreticiden sanayiciye satış aşamasında büyük oranda kayıt altına alınan sektörün, kuru çay satış aşamasında da kayıt altına alınması sağlanmalıdır.

Bunun için öncelikle Çay Borsası kurulmalıdır.

Kuru çay satışlarında yüzde 8 olan KDV'nin, borsaya tescil edilme şartıyla yüzde 1'e indirilmelidir. Bu durum sektörün kayıt altına alınması, sağlıklı yapılanma ve haksız rekabeti önleme açısından zorunludur. Çay bir gıda maddesidir ve bu maddelere uygulanan KDV oranına tabi olmalıdır.

KDV'deki indirimden doğacak vergi kaybı, faturalı çay satışının (matrahın) artması ile KDV ve gelir vergisi artışıyla tazmin edilebilecektir. Çay sanayicilerinin büyük bir kısmı sermaye şirkettir ve kurumlar vergisine tabidir. Satışın kayıt altına alınması ile tahsil edilecek vergi miktarı artacaktır.

Yasal Düzenlemelerde Sanayicilerin de Görüşü Alınmalı

Çay sektörüyle ilgili yapılan yasal düzenlemeler (yasa-tüzük-yönetmelik) kesinlikle çay sanayicilerinin görüşleri de alınarak hazırlanmalıdır. Özellikle de AB ile tarımın uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yapıldığı bir süreçte bu kesinlikle ihmal edilmemelidir.

İhracat desteklenmeli

Dünyada tek zirai ilaç kullanılmadan üretilen ve kimyasal madde içermeyen çay sadece Türk çayıdır. Bu özelliğin çok yoğun reklamlarla işlenmesiyle dünya piyasalarına girmek mümkün olabilir. Çay Sanayicileri dünya piyasalarına tanıtım ve reklam yapabilecek maddi güce sahip olmadığından, bu görevi devletinde katkı sağladığı bir tanıtma grubu oluşturarak uygulamaya koymak gerekir.

Türk çayının dünya pazarına girebilmesi (ihracat) öncelikle düşük maliyet ve kaliteli üretimle birebir alakalıdır. Reklam ve pazarlama çay ihraç etmenin bir diğer önemli koşuludur. Gerektiğinde profesyonel pazarlamacı ve reklamcılarla işbirliğine gidilmelidir.

İşletme sermayesi bile bulmakta zorlanan özel sektör çay sanayicilerinin dünya piyasalarına hitap edecek tarzda reklam ve pazarlama bütçesi ayırmaları mümkün değildir. Bu nedenle Çay Tanıtma Grubu ve bütçesi oluşturulmalıdır. Bu grubun bütçesi için borsalara kote edilen ürünlerden yüzde 1, üreticiden de yüzde 1 kesilerek bir fon oluşturulabilir. Bu fonun kullanımı devletten tamamen bağımsız özerk bir kurula verilmelidir.

Özel sektörün dünya piyasalarına girebilmesi için, ihracatı teşvik imkanları sağlanmalıdır. Çay ihracatının artırılması konusunda Dış Ticaret Müsteşarlığı bir an önce harekete geçmelidir.

Küçük ölçeklerde organik çay üretilen ülkemizde, organik çay tarımı teşvik edilmeli ve bu ad kullanılarak ihracat şansı zorlanmalıdır.

İthalat Üzerine Konan Vergi ve Fonlar kaldırılmamalıdır.

Bir kısım çevreler çay ithalatından alınan verginin kaldırılması veya azaltılması için sürdürdükleri çabalardan vazgeçmemişlerdir. Bu konuda ithalata konulan vergi ve fonlar azaltılması bir yana, gerekirse daha da

yükseltilmelidir. Benzer kısıtlamayı hem ABD'nin hem de AB ülkelerinin kendi çiftçilerini ve hatta sanayicilerini korumak için yaptıkları hatırlanmalıdır.

İthal edilen, bütün çayların borsaya kota edilmesi zorunlu hale getirilmelidir. Rize'de kurulan ihtisas gümrüğüne destek sağlamak için çay borsası acilen kurulmalıdır.

Ulusal Çay Politikaları Oluşturulmalı

Kapsamlı, iyi planlanmış ve sağlam verilere dayalı analitik yöntemlerle hazırlanmış ulusal tarım politikaları bir an önce uygulamaya konulmalıdır. Çayın geleceği ile ilgili politikalar bu doğrultuda yönlendirilmelidir.

Doğal Gaz Çay Bölgesi'ne Getirilmeli

Çay üretiminde maliyetin önemli bir kısmını teşkil eden ve fueloil ile kömür kullanılarak elde edilen enerji problemi, doğal gaz ile çözülebilecektir. Bu nedenle 2008'de Doğu Karadeniz'e getirileceği ifade edilen doğal gaz öncelikle sanayinin olduğu kesimlere dağıtılmalıdır.

Çay sektörü, havaların sıcak olduğu yaz döneminde üretim yaptığı için, Türkiye'nin doğal gaza en az ihtiyaç duyduğu dönemde kullanım yapmaktadır. Çay sektörüne verilen doğal gazın maliyeti seramik sektörüne yapıldığı gibi ÖTV muafiyeti ile aşağıya çekilebilir. Bu avantaj da iyi değerlendirilmelidir.

Doğal gaz enerji maliyetlerini azaltacağı gibi, çevre kirliliğinin de önüne geçmiş olacaktır.

AB Standartları Türk çayına göre yapılandırılmalı

AB'de tek çay üreticisi Türkiye olduğuna göre, çayla ilgili tarımsal kriterlerin belirlenmesinde Türk çayı ön plana çıkarılmalıdır. Kriterlerin tespitinde müdahil olunması, çaydaki kalite ölçüsünün ekstrattan doğallığa doğru değiştirilmeye çalışılması lazımdır.

Rahmi ÜSTÜN

Başkan

ÇAY SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ.(ÇAYSİAD)